

تورک یوردی

تورک ادب‌اقلری مرکزی هیئتی طرفندره نشر اولنور.

جلد ۲

حزیران ۱۳۴۱

نومرو ۹

« حرثی و مدنی انکشافاتم زده باشلیجه عواملدن عداولونان تورک اوجاقلرینک وظیفه لرند»
موفق اولمالرینی تأمیننه چالیشیق حکومتک سیاستی ایجاباتسنددر. علی العموم رؤسای اداره نیک
تورک اوجاقلرینه مظاهرت متبادیه ایله معاوت ایلری و بونلرک ترقی و تکامللرینه چالیشمالری
مطلوب و ملزمدر . »

اون اوچ سنه دن بری ایمپراطورلغک تورککک علیهنه تأسیس ایتمش عقیده لرینه رغماً
ملت و ملیت فکرلرینی نشر و تلقینه اعظمی موفقیته چالیشمش و بونلرک ملی اداره نیک
وانقلابک دستورلری ایچون معنوی زمینی حاضرلامش اولان تورک اوجاقلری حقنده
هر صورتله معاوتنده بولونما کیز تامیله محله مصروف بر خدمتکیز اولاجقدر .

حرثی و علمی ساحه ده اوزون سنه لر مشکور غیرتلی سبقت ایدن ملی مؤسسه نیک
انکشافنه چالیشیق خلق و حکومتک محتاج اولدینی اک اساسلی استناد کاهلردن برینی تقویه
واعلا ایتمک دیمکدر . بوعتبارله سزک و بوتون مسلکداشلیریمزک ، ملی شعورک انتباه
و تأسیسینده بذل استدیکی مساعی ایله تاریخی برموقی اولان تورک اوجاغی حقنده دائمی
مظاهرتلرینی رجا ایدرم افندم .
معارف وکیل

تورککک شئونی :

کاشفر :

برجوق فعال ، غیرتلی ذواتک مساعی مدققانه لری نتیجه سی اوله رق کره ارضک قابل
اسکان مناطقنده کی مجهول ساحه لر اوقدر آزماشددرکه : بونلرک برعقیده سیاحت و کشفیات
ایچون مجهول موقع بوله بیلیمک عادتاً برموقیت تشکیل ایدور . فقط بوایش اخیراً کاشفرده
انکلتزه جنرال قوسلوسی وکیلی بولنان میستر (قلمونت - ب . سقراین) ایله زوجیه سی
طرفدن باشارلشدر . بوزوج ایله زوجیه بعضاً (یاق) دینیلن اورایه مخصوص حیوانلره
راکباً حرکت ایدهرک و بعضاً اهالی محلیه طرفدن « کجید » عداولنان مواقمک اوچوروملره
ناظر ، دیک سطحلری اوزرنده مهملک برطرزده طیرمانوب سوروککنه رک (کونفور)
آیلرینک اسرارانکیز وادیلرینه کیرمشر و اطرافلرینی احاطه ایدن معظم داغلرک خریطه لرینی ،
فطوغرافلرینی آلمشدر .

بویله برایش یایبیلیمک ایچون قوجه سنه ایچنده آنجیق برایکی هفته مساعده وارددرکه :
بوده داغلرده کی قارک کجیدلری قاپانمایاجق قدر آز اولدینی ، یاخود کجیدلره (بللره)
واصل اولق ایچون کجیلیمسی ایجاب ایدن بوغازلری سیلابلر استیلا ایدهرک درجه ده قارلرک
اریمه دیکی زمانلردر . ایشته بوجزئی مساعده دن استفاده ایدهرک ایچون میستر (سقراین) ک

کاشغارده کی موقعی پک مناسبدی . کاشغر شهری ، اکثریا تورکستان چینی دینیلن خطه پک منتهای غربیسی اولا (کاشغاریا) نك باشلیجه شهریدر . [بوخطیه چینیلر ، قاتعلرک شایان عفو غرورلریله « یکی مملکت » معاسنه اولهرق (سین - کیانغ) اسمی ویریرلر . چینیلر مملکتلرینه « فنی بر حدود » آزارکن بوخطیه یی ۲۰۰۰ سنه اول آله ایتملردی . چینیلرک بو واسع ولایتی صورت اداره لری چوق یولنده در . (هومبورغ) اصولی شایه لری قبول ایتمکله غرب عالنه بر جیله کوستردکلی حالده الآن اوجاذب البسه ملیه لری لایس اولان چین مأمورین حکومتی ، واسع بر مساعنه دینه کوستره رک ، بر جوق وقاریشیق تورکن وسائر قباثلندن مرکب سنی مسلمان تبعه لری اوزرنده تخطر اولنه ماز درجه اسکی زمانلردن بری وظائف اداریه لری ایفا ایلرلر وچین لسانی لسان رسمی اولهرق قوللانیرلر .

(سین - کیانغ) یعنی تورکستان چینی نك وضعیت مخصوصه سیاسی واداریه سی دولایسیله چین حکومتک سوویه نلرله عقد ابتدکی ائتلافنامه نك بوخطیه ایله علاقه سی یوقدر . بوولایتک روسیه ایله اولان مناسباتنه عائد اون سنه لک ائتلافنامه مدتی ۱۹۲۲ سنه سی نیساننده منقضى اولمش وپک عاقلانه بر حرکت اولهرق تحدید دخی ایدیه مش بولندیغندن ولایت داخلنده روس قونسوسی وویا تجارت هیئت و آجته سی یوقدر . حدود سوویه ت اولکه سنه قابیلدر ؛ بو قاپالی حدوددن ایجری کیرمکه موفق اولان قومونست جاسوسلری ویاخود محرکری دائما تهلکه آلتنده بولنورلر . فی الحقیقه بر جوق نقاط نظردن کاشغاریه مسعود بر مملکتدر . مملکت اهالیسی آراسنده اوله استعجاللر وبلکه ده اندیشه یه بکزر شیلر کوره مزسکز . خلق ایی بیر وایجر ، رفاه ایچنده در ، وحالندن خوشنوددر . شهرت قازانمق ویاخود رواج تأمین ایتمک داعیه سنده بولنان غزته لر طرفندن هیجانلره ، مراقلره دوشورلمکدن آزاده درلر . اوتوموبیللر آلتنده ازیله لری تهلکه سی یوقدر ؛ چونکه اوراده ذاتا اوتوموبیل بولتماز . بوندن باشقه اشقیاده یوقدر ؛ جرم وجنایت معدوم درجه سنده در . کاشغرایلر خارجه خلق عالمی یوران واوزون مسائل ایله اصلا علاقه دار دکدرلر ؛ بونک سببی ایسه وقایع جهان عائد خبرلر کاشغره واصل اولنجه یه قدر اووقایعک عادتا تاریخه قاریشه جق قدر اسکیمش اولمالری در . بویله تاریخی وقایع ایسه طبیعی اعتدال دمله تلق اولنور . حتی بر هوا پوسته سی تأسیس اولندیقی تقدیرده دخی کاشغرک بوسکونتک ، لاقیدیسنک اخلال اولنه یلمسی محتمل دکدر . کاشغر اطرافنده کی داغلر بر جوق مشکلات تولید ایدمک درجه ده یوکک اولوب تسهیلات میخانیکیه نامنه ده هیچ برشی یوقدر .

روسیه بولشه وپک اولمادن اول ، لوندره دن حرکت ایدن همتلی برسیاح موسقووه « اورنبورغ و کاشکند طریقیه اون کون ظرفنده (اندجان) قصبه سنه واصل اوله ییلردی و آرابه وکروان بویله ۱۲ ویا ۱۴ کون دها مسافه قطع ایدمک کاشغره یتیشردی . شیمدی بوسورتله سیاحت غیر ممکن اولدیغندن ، کرک امتعه تجاریه وکرک سیاحلر جنوبدن ، (پشاور) ویاخود (سریناغار) دن (جیلجیت) طریقیه یدی ویاخود سکز هفته ده

کلمکده در . (ایندوس) دن ، ۱۵۴۳۰ قدم ارتفاعنده یعنی آوروباده کی اک مرتفع
 زروء دن براز دها آلقاق اولان (مینتاقا) کچیدینه (بلنه) طیرمانق ایچون اون بش کون
 صرف اولنقمده در . بو کچیدک ۱۰۰۰۰ قدم اوستنده ده (راقا پوشی) زروء سی قار
 و بوزلریله یاریلدار .

بو کچیدلر اوزرندن تعقیب اولنان اینر متعدد دفعه لر بیکلرجه قدملک بر یوقوش اینوب
 متعاقباً بنه بیکلرجه قدملک ارتفاعه یوکسلدکن باشقه سیاحتک برده لسان مشکلاتی وارد در .
 چونکه بو طریق قطع ایتمک مجبوریتنده یولنان تاجر و یاسیاح بر طاقم قلاغوزلرله تماس ایدرکه :
 یولر (سریناغار) ده اوردو لسانی ؛ (غورائیس) و (آستور) ده کشمیری ؛ (جیلجیت) ده
 (چینا) لهجه سی ، (هونزا - ناغار) ده (بوروشاسکی) ؛ (قوچمال) و (دابدار) ده
 غاری نیک (وقی) لهجه لریله (صاری قول) وادیسند (تاجیک) و چین حدودینه
 کیرنجه شرق تورکجه سی تکلم ایدرلر . تعقیب اولنان طریقک قسم اعظمنده آوروبالی کوزی
 ایله فرق اولنه بیله جک بر یول یوقدر و هر طرف ایصیر ، هیچ برشی حاصل اینر
 داغلرله محاط بولندیغندن ۱۴ کونلک متعاقب یوروش ایچون انسانلره و حیوانلره
 لازم اولان بوتون ما کولاتک و یمکک برابر طاشینیلما سی ایجاب ایدر . یولده
 حدس حسابسز وارییه ن قارلردن متحصل دره لر ، سیلابه لر کچیلک لازمدر . هیلانلردن
 و چیغلردن صاقینمالیدر . یولده سیاحی بوموالعدن باشقه تأخیر حرکت مجبور ایدر جک برشی
 یوقدر و بو کون بو طریق کاشغره اقصر طریقدر ؛ چونکه یکنیدن کاشغره کیدلک ایچون
 یس آیلق برمدت صرف ایتمک لازمدر . یوندن باشقه بوشویکلرک موغولستانده کی علاقه
 و مداخله لری یوزندن اوجهندن سیاحت بر طاقم موانع و مشکلاته اوغرار .

بوصایدیغیز احوال و شرائطی نظر مطالعه یه آلیرسه ق کاشغر لیلرک (سین - کیانغ) ک
 مرکز اداره سی اولان (اورومچی) شهرندن ایکی آیلق بر مسافه ده بولنتی کمال توکلله
 قبول ایدر جکلرینی و مشکل ، اوزون اوزادی یه بر معامله اولان حکومت ایشلرینی ده صبری
 چینلیرله ترک اینمکده بآس کورمیه جکلرینی آکلامق مشکل دکدر . او صبری چینلیرله :
 دها پک اوزاق اولمایان ماضیده نفس چیندن کاشغره - واقع اولان قیای باصدیرمق
 اوزره - بر اوردو کوندرمشلردی . بو اوردو آنجق دورت سنه ده محل مقصوده واصل
 اولدی ؛ فقط عصیانیه ده پک اعلا باصدیردی .

کاشغره کیدن اک قیصه یولک احتوا ایتدیکی مشکلاته رغماً (۱۹۲۲) ده میسر
 (سقراین) بوشهره رسماً داخل اولدینی زمان خیلی غلبه لک برهندلی انکلیرله هیئت طرفندن
 استقبال اولنمشدی . بولر میدیللی طرزنده آلقاق آتله . پینمش اولدقلری حالده یوللرده
 فضله توز طوپراق قالدیرمه لرلرندن کلدیکی قدر غیرت ایدیورلردی . چونکه کاشغر لیلر
 نظرند بر یابانچینک غیرت و اعتباری انشای مواصلتنده هوایه قالقان توز و طوپراغک مقدار یله
 اولچیلیر . بوهندلی انکلیرلر سالف الکر کچیدلردن کاشغر بازارینه امتعه تجاریه کتیردکلری

کی، قومشو قاپیسی دیمک اولان سووویت اولکهنهده قاجاق طریقیله خیلی امتعه مواد تجاریه سوقنی بچرمکدهدرلر. بو مواد سووویت حدودی داخلنده، موسقووهدن شندوفرله کلن امتعهیه ترجیح اولیور.

غریبه و شمال غریبه بولشهویک اراضیسندن، جنوب غریبه افغالیستاندن، جنوب و جنوب شرقیده تیبیت و هندستاندن غایت مرتفع طاغلرله آیرلمش اولان (کاشغاریا) عصرلردن بری تدریجاً اولوب کیتمکدهدر. بر طرفندن نهایتسز (ناقلاماقان) چولی بو خطه نك قابل سکنا اولان اقسامی یاواش یاواش بلع ایدیور. نته کیم اونک دها عطشان و حریص قومشوسی (غوبی) چولی ده (قان سو) و (شنسی) طوپراقلرینک قوه انباته سنی کیرمکده، شهرلری مرحمتسز قوملری آلتنه کومکده ومدنییتی، قیرغیزلرله یاقلرته ملجاً اولان دائمی قارلرله متنوج یوجه طاغلرک آتکلرینه دوغرو سوروب طرد ایتمکدهدر. بوقیرغیزلر (۸۰۰۰) قدمدن آزارتفاعه مالک محالدرده یاشامغه راضی اولمایورلر؛ دیگر طرفدن (تورکی) دینلمن خلق ایله تورکمنلرده قیرغیزلردن ایکی بیک قدم دها آشاغیده ودها دوز و آچیق اراضیده یاشامنی ترجیح ایدیورلر. بورالرده تورکمنلردن بعضیلری برنوع بویوک و سیاه قرتالاری شاهین و طوغان کی آوده قوللانغ اوزره آلیشدرمشلردر. میستر (سقراین) (قونفور) آلپلرنده کی سیاحت و کشفیاتی ائناسنده خریطه نك بوش قالان قسمی دولدوریرکن بوقیرغیزلرک الی میلی قدر آشاغیده الک جنوبی قرارگاهلرینی بولشددر. بوقیرغیزلر نظریه جه تعدد زوجات اصوله سا لکدرلر؛ فقط ایچارنده ارککار قادینلردن پک چوق اولدیغندن بالکیز پک زنکین اولانلر زوجه مبايعه ایتمک مقتدردرلر. بریشمش قیز ایچون ۱۵ یاخود ۱۶ باش (یاق) ویرمک لازم کلیر. الحاصل قیزلر اوقدر نادردرکه: مستقبل اوغول صاحبی، مستقبل قیز صاحبیله - چوجوقلر دها دوغماندن بازارلق یابارلر. مستقبل اوغلان پدری، مستقبل کلین پدرینه بروجه یشین بر (یاق) پهی ویره رک دوغاجق اوغلنک زوجه سنی تحت امنیته آلیر. هر سنه قیزک پدرینه ویا والده سنه قیز اجرتندن بر (یاق) ویریلیر؛ بواجرت تمام اولنجه قیز پک خوش و بارلاق مراسم ایله قاین پدرک خانه سنه تسلیم اولنور.

میستر (سقراین)، (قونفور) داغلرینک قاریشیق جمودیه لری، بوغازلری، وادیلری، و سیور، تپه لری آره سنده طیرماشوب دولاشیرکن کاشغرک (قیزیل سو) ینک آبالریدن بری اولان (قره طاش) یوقاری طرفلرنده اطرافندن تجرد ایتمش بر قیرغیز فولویسی بولشددرکه: بیاضمی و آغاجدن برچرچوه اوزرینه قونولمش چادیرلرنده سا کن اولیورلردی. بونلرک پک مونس اولان قادینلرینک ۴۰ یارده قماشدن و کندیلرینه مخصوص برطرزده ساریلمش ساریقلری واردی. فقط میستر (سقراین) بوراده بونلردن باشقه شیمدییه قدر موجودی اصلا امید ایدیلمین بره چام اورمانی بولشددرکه: بواورمانک چاملری (نیانشان) داغلرندن دها جنوبده یتشمین بر نوعنددر، بوچاملر داغلرک آنجق شمال

عاجلرندە نشوونغا بولورلر سەدە جنوبدن باقىلدىنى زمان داغ سیرتلىرىدە يوكسىمىش اولان زروەلرى كوريلەبيلير .

مشهور (اومەدەست) ھىئت كەشفيەسى طرفندىن كورولش، چىقىلمىش اولان ھالا ياداغلرى ارتفاغلىرىنە آلىشمىش برسپاچ ايچون مىستىر (سقراين) طرفندىن موقىللىرى تىيىت ايدىلىش، داغلر احتمال كوچوك كورينير. فقط (اسويچرە) و (ساودا يارد) زروەلرىنە طيرمانلىقتىن باشقە فرصتە ئاتل اولەمامىش آوروپا داغچىلىرى ايچون (قونفور) داغلرى خېرىتخشا بر عظمت وحشمەتە مال كدر، چونكە بوداغلرك وحشى عظمتتە، تىفكلا تىفكلا جىشولوزىقىە سىندەكى غرابە (سپاە كىرچ طاشندىن متشكىل سىلسلەنى قطرانى اورق دار، قرمزى بر قوم طاشى قوشاقى اخلاطە ايدر)، جاذب اسرارانكىزلىكتە وصعودە قارشى عرض ايتدىكى مشكلاتە علاوۋە درخاطر ايدىلك لازمدر كە : (مون بلان) دن ۶۰۰۰ قدم دھا يوكسك اولان Shievakte (شىواكت) سىلسلەنىك آك يوكسك زروەسى اولدىنى كې ۱۷ بىك قدمدىن يوكسك دھا بر جوق زروەلر موجوددر وجوردىلر ارتفاغ آسمانك نصفنە واصل اولش كې كورينير. مىستىر (سقراين) برنجى اولەرق كشف ومساحە ايتدىكى مملكت ايشتە بويلە برساحە ايدى. « تايمس غزەتە سىندى »

بر آيلى شريات

مجموعەلر — آذرى عرقداشلىرىمىزدىن مليتېرور بر زمەنك استانبولده نشر ايتكەدە اولدىنى « يى قافقاسيا » مجموعەسى، ھر چىقىشندە بويوك بر دقت وشىقتەلە او قومقەدە يز. پك نجيب ومقدس بر مفكورە آتشتك ايچين ايچين بانان بر قور حاننە سوقدىنى بوتورك موقوتە سىندە ھر كەلە، دوغرىدىن دوغرى يە قىلە سىچايران بر قىويلجىم كىيىد.

اساساً « يى قافقاسيا » دە بوندن باشقە بر مقصدلە انتشار ايتيور؛ كوكلىرى مىلى بر حىسرتك اودىلە طوتوشدورمى ايتىيە يور. بو حىسرت نەدر؟ نەيك حىسرتيدىر؟ بويوك تورك عرقنىك بر قولى مىلى استقلالنى غائب ايتىش؛ اوز وطنندە وطن جدا قالمش - دىلى، دوغرىسى وقافاسى دائىمى ومتزايد بر تەلەكە آلتىندە، قورقو، عذاب واشكەنجە ايچىندە قىيورانيور. بويىدىنخت ملتك آدى، آذرى توركلر وبونك يوردى آذربايجاندر. بواولكەنك حدودلرى نرەدە باشلايور، نرەدە بىتيور؛ بونى طبيعتك آلى كسكىن خطىلرە كره ارضك اوزرىنە قازمىش بوانيور. فقط بواولكەدە ياشايدىنلر ك اضطرارنى ھانكى آل قىيىت وتەيد ايدەبيلير؛ قردەش ملتك شىقت ومخمتنە النجا ايتىش بر آووچ انسان آيلردن وحتى سەلردن برى بو بويوك وجتىن ايشى باشارمى ايچين « يى قافقاسيا » دە چاليشوب دورويور. واقە